

Kielen olemuksen ja kielen opetuksen pohdintaa Englannissa

M. A. K. HALLIDAY, ANGUS MCINTOSH, PETER STREVENS *The Linguistic Sciences and Language Teaching*. Longmans, London 1964. 322 s.

Englantilaisen kielentutkimuksen saavutukset ovat Suomessa jokseenkin tuntemattomia, lieneepä olemassa sellaistaikin käsitystä, että britit tuskin koko tätä tieteenalaa harrastavatkaan. Sitä ilahduttavampaa on todeta, että lontoolainen Longmansin kustantamo on ryhtynyt julkaisemaan kielitieteellistä sarjaa, josta ulkopuolisetkin vähitellen pääsevät tutustumaan englantilaiseen kielitieteelliseen ajatteluun. Tähän asti kokonaiskuvaa onkin ollut vaikea saada hajallaan ilmestyneistä artikkeleista, joiden lukumäärä ei ole kovin suurikaan.

Kun Atlantin tuolla puolen levisi taajana ns. amerikkalaisen strukturalismin koulukunta, Englannissa Lontoon yliopiston ensimmäinen yleisen kielitieteen professori J. R. Firth pohdiskeli yksin samantapaisia ongelmia. Kun Bloomfieldin koulukunnan lähtösäilyksen antoi se toivoton järjestymättömyys, jolla eri intiaanikieliä oli kuvattu ja joka ehkäisi kunnan vertailun, englantilaiset joutuivat kehittämään deskriptiivejä menetelmiään tutkiessaan Aasian ja Afrikan erisukuisia kieliä, joita perinteisesti oli harrastettu 'Itämaiden ja Afrikan tutki-

musten koulussa' (School of Oriental and African Studies). Ennen Firthiä ovat vain foneetikot Sweet ja Jones Englannin ulkopuolella saaneet nimensä asianharrastajien tietoisuuteen. Vaikka Firthin omat kirjoitukset ovat ennen pitkää kiintoisia enää vain historiallisista syistä, niin nykyenglantilaiset strukturalistit ovat enimmäkseen hänen kouluttamiaan, joten voitaisiin silti puhua Firthin koulukunnasta.

Markkinoillemme ensiksi ilmestynyt teos, jota tässä esittelen, on lähinnä tarkoitettu äidinkielen tai vieraiden kielen opettajille, eikä se sen vuoksi ole mikään perusteellinen yleisesitys siitä teoriasta, jolle nykytutkimus rakentuu. Mutta kirja on ajankohtainen. Se pyrkii asiallisesti — paikoin poleemisestikin — vakuuttamaan lukijat siitä, että kielen opetus käy ratkaisevasti tehokkaammaksi, jos lähtökohtana on mahdollisimman selvä käsitys kielen rakenteesta. Se, että tämä ei ole suinkaan itsestään selvää, näkyy jo tavasta, jolla Englannissa yhä koulutetaan äidinkielen opettajia. Yliopistoaikanaan tuleva opettaja siellä perehtyy yksinomaan kielen histo-

riaan ja kaunokirjallisuuteen, ja niinpä kouluissa kielen opetus on enemmän tai vähemmän impressionistista ja liian suuressa määrin opettajan omasta yksityisyritteliäisyydestä riippuvaa. Se, että varsin moni oppii hallitsemaan äidinkieltään tästä huolimatta, ei merkitse sitä, ettei vielä useampi voisi olla kielenkäytön taitaja, jos opettajalla esim. olisi riittävästi apunaan nykyaikaista opaskirjallisuutta.

Teos jakaantuu kahteen pääosaan. Ensimmäisessä osassa, jonka otsikkona on 'Kielitietee', käsitellään lingvistiikkaa ja fonetiikkaa kielen kuvaamisessa, kielen käyttöä ja käyttäjiä sekä kielen kääntämisen ongelmia. Jälkimmäisessä puolikkaassa on esillä kysymys kielitieteen soveltamisesta kielen opetukseen sekä opetuksen ja oppimisen pulmallinen suhde.

On syytä ensin hieman katsella, miltä 'englantilainen strukturalismi' näyttää. Tuosta termistä kirjan yksi tekijä, professori Halliday, tuskin pitäisi, koska hän on huomauttanut, että kaikki todellinen kielentutkimus on strukturaalia, siis kielestä itsestään käsin lähtevää, eikä kielenukoiisiin, ekstralingvaaleihin, määritelmiin perustuvaa. Hän on joskus myöskin tuonut julki ajatuksensa niistä, jotka 'vastustavat strukturalismia'. Yhtä aiheellista hänen mielestään olisi vastustaa esim. ydinfysiikkaa — tosiasiat eivät siitä muutu. Toisin kuin nykyamerikkalaisen transformaatioteorian edustajat, joiden mielenkiinnon painopiste on melko yksinomaisesti ns. generatiivisen¹ kieliopin laatimisessa, englantilaiset pitävät tärkeänä sitä, että teoriaa on mahdollista käyttää hyväksi käytännön eri tilanteissa. Tärkeimmät sovellukset ovat opetus ja kirjallisuuden tutkimus. Analyysi, jonka pohjalta näitä sovelluksia ei voida parantaa, ei saa brittejä sanottavasti kiinnostumaan. Toiseksi englantil-

laisten asenne eroaa amerikkalaisista suhtautumisessa merkitykseen. Firth sai pysyviä vaikutteita Bronislav Malinowskilta, ja niinpä hän aikoinaan piti mekanistista kielen analysointia mielettömänä; hänelle oli tärkeintä tutkia sitä, kuinka käytämme kieltä elämämme eri tilanteissa. 'Context of situation' eli merkitys ei ole koskaan syrjäytynyt brittiläisen koulukunnan tutkimuksesta. Myöskään ei tunneta tarpeelliseksi kahtiajakoa merkitykseen ja muotoon. Muodollisen ja kontekstuaalin merkityksen (formal, vastakohtana contextual meaning) välillä ei kulje jyrkkää rajaa.

Deskriptiivi kielentutkimus pitää kohdettaan inhimillisen käyttäytymisen muotona: kieli on tapahtumista, ei organismi eikä jäykkä rakenne. Vaikka käsitys kielen olemuksesta on tutkimuksen historian aikana muuttunut, ei ole tarpeen hylätä vanhaa terminologiaa, koska sen voi yhtä hyvin ottaa käyttöön uusissa tehtävissä. Kieltä voidaan — ja sitä tuleekin — lähestyä kolmesta aspektista: materiaalisesta (tutkittaessa äänneellistä raaka-ainetta), strukturaalista (tutkittaessa sisäistä muotoa) ja kontekstuaalista (tutkittaessa kielellisten muotojen suhdetta kielenukoiisiin hahmottumiin). Näitä varten tarvitaan kaksi tutkimuksen haaraa, fonetiikka ja lingvistiikka, jotka yhtyvät fonologiassa. Fonologia siis pyrkii laatimaan määritelmiä, joiden avulla osoitetaan, miten kieli käyttää raaka-ainettaan, ihmisääntä, toteuttaessaan muodollisia hahmottumiaan (patterns). Mutta fonetiikka abstrahoi systeeminsä aivan toisin periaattein samasta raaka-aineesta. Foneettiset yksiköt eivät suinkaan aina tarkasti vastaa laajuudeltaan mitään kieliopillisia yksiköitä. Esim. englannissa on korko- ja rytmisyksiköitä (tone group, foot), jotka eivät ole fonologisesti merkitseviä.

Sanaston ja kieliopin välinen raja on

¹ Generatiivinen kielioppi pyrkii täsmällisten sääntöjen muodossa 'tuottamaan' kielen kaikki kieliopillisesti oikeat lauseet ja vain ne. Säännöt siis pyrkivät käsittämään kaiken lause-, muoto-, merkitys- ja äänneopillisen informaation, joka äidinkieltään puhuvalla on tajunnassaan.

häilyvä. Kieliopin joka kohdassa on rajallinen määrä valintamahdollisuuksia, siis sulkeisysteemi (yksikkö — monikko; presens — imperfekti — futuuri jne.). Sanastossa ei tällaisia systeemejä muodostu, vaan pikemminkin avoimia sarjoja, joita ei voi tarkkaan rajata. Tekijäin mielestä ihanteellinen englannin sanakirja ei käytä kieliopillisia määritelmiä, vaan pystyy esittämään sanan merkityksen 'kollokaatioiden', siis sijoitumien eli esiintymislähiöiden avulla, englannin kielessä kun sanaluokan määrittämisessä on usein ratkaisevaa sen sijainti lauseessa. Koska kieliopillinen teoria on voimakkaampi, yleistyskelpoisempi, sen piiriin kannattaa saattaa mahdollisimman suuri osa selityksiä, jotta niin vähän kuin suinkin jäisi pelkkään todennäköisyyteen perustuvaan sanastontutkimuksen teoriaan.

Teoksesta saa melko hyvän käsityksen siitä, millä tavoin käsitteet nykyisin pyritään määrittelemään. Selventävä on ennen kaikkea rajan vetäminen teoreettisten kategoriain ja toisaalta deskriptiivien välille. Teoreettiset kategoriat ovat yleispäteviä; kaikissa kielissä on yksiköjä, rakenteita, luokkia ja systeemejä, mutta kaikissa ei tarvitse olla sellaisia deskriptiivejä kategorioita kuin verbi, lause, subjekti jne. Kieliopillinen yksikkö *lause*, rakenteen osa *subjekti* tai, ottaaksemme esimerkin luokasta, *substantiivi* määrittellään siis erikseen kustakin kielestä käsin, eikä viittamalla kielenulkoiseen merkitykseen.

Deskriptiiviä kielentutkimusta täydentää institutionaali eli sosiaali kielentutkimus, joka pyrkii selvittämään 'oikean' ja 'väärän' kielenkäytön sosiaalia taustaa ja tarkastelemaan sitä, miten kieli vaihtelee ollen riippuvainen keskustelun aihepiiristä, keskustelijain välisestä suhteesta sekä tietenkin siitä, tapahtuuko ajatusten vaihto puhumalla vai kirjoittamalla. Tämän tutkimuksen pohjalta voidaan vastustaa yleisiä harhakäsityksiä ja ennakkoluuloja kielten paremmuusjärjestyksestä, rappeutuneisuudesta, primi-

tiivyydestä jne. Institutionaali kielentutkimus tuo valoa kouluopetukseenkin: oppilas ohjataan huomaamaan oman murteensa ja opittavan yleiskielen luonnollinen ero, eikä hänen ole tunnettava omaa puhetapaansa vääräksi tai huonoksi.

Tekijäin mielestä opetukselle on ratkaisevasti hyödyllisempää erisukuisten kielten kieliopin ja fonologian systemaattinen vertailu ('contrastive linguistics') kuin lähisukuisten kielten. Tällainen vastakohtaistava vertailu voi olla tehokasta vain, jos perusta on terve, toisin sanoen jos ei aloiteta kuvaamalla yhtä kieltä ja sitten siirrytä kuvaamaan toista niiden kategoriain avulla, joita ensimmäisestä kielestä on muodostettu. Tällaiseen 'siirtovertailuun' nojautuivat vielä taannoin latinaan perustuvat kieliopit. Kirjan tekijät toteavat lyhyesti, että ne saattaisivat olla hyödyllisiä jollekin nykyeurooppalaiselle kielelle opiskelevalle muinaisroomalaiselle. Traditionaali kielioppi pysyi suhteellisen kauan elossa sen vuoksi, että katsoessaan esimerkiksi englantia latinalaisin silmin se ainakin auttoi englantilaista koululaista oppimaan latinaa. Mutta kun meidän vuosisadallamme sadat miljoonat opiskelevat englantia joko äidinkielenään tai ensimmäisenä vierana kielinä, niin opetuksen tehottomuudella on laajat seuraukset. Nykymaailman vaatimassa mitassa ei voida opettaa kyllin tehokkaasti, jos kieli jatkuvasti esitetään viime vuosisadan kielentutkimuksen kynttilänvalossa, vaikka sähkölamppu on jo keksitty.

Yleisivistykseen kuuluu, että tiedämme jotakin puhumastamme kielestä yhtä hyvin kuin hengittämästämme ilmasta tai tallaamistamme kukista. Mutta toinen tärkeä syy kielen opetteluun on tietysti kielitaidon tavoittaminen. On kuitenkin niin — ainakin Englannissa —, että tämän taidon sijasta opetetaankin enimmäkseen huonoa kielioppia eli **j a e t a n t i e t o j a k i e l e s t ä**. Kirjan tärkeimpiä teemoja nähdäkseni on juuri sen seikan tähdentäminen, että

lapsi on opetettava käyttämään kieltä, käyttäytymään eri kielillä ja kielen eri murteilla, sen sijaan että päähuomio kiinnitettäisiin terminologiaan omaksu miseen, joka ei oppivalle lapselle ole edellytys kielen omaksumiseen — useinkin on päinvastoin. Vartuneelle opiskelijallehan lisätieto kielestä kyllä antaa äyllistä tyydytystä.

Teoksen loppupuolella on lukuisia yksityiskohtaisia ja laajakantoisempiakin vihjeitä, ehdotuksia ja tuoreita ajatuksia siitä, mitä eri tasoilla voitaisiin tehdä ja mitä hyötyä kielen tutkijasta voi olla kielen opettajalle. Erikoista huomiota kiinnitetään siihen, että käännösharjoitukset, kokeet ja tentit jollakin tavalla lähestyisivät tosielämän tarpeita. Hauskana esimerkkinä äidinkielen eri tasojen havainnollistamisesta lainaan tähän merkityksettömän 'virkkeen', joka on kieliopillisesti oikea ja noudattaa myös tarkkaan englannin kielen fonologisia sääntöjä: »Haven't you got a glozier prine to snarp with? This one's too capsimat-ed; it won't wendle». (Vapaasti kääntäen: Eikö sinulla ole sarppoa, jolla voisi läkiä? Tämä on liian maalea, se ei vuista.) Opetuksen tulisi olla ensi sijassa produktiivaa, ohjailevaa, ei niin jyrkästi preskriptiivää, määräälevää ja kitkevää. Ja ennen kaikkea sen deskriptiivin materiaalin, jota käytetään opetuksen pohjana,

tulisi olla ajankohtaista. Opetuksen kannalta tärkeimpinä näkökohtina tulisi pitää ensinnäkin kasvatuksellista: kullakin tasolla on opetettava sitä, mihin kehitysvaihe luo edellytykset. Toiseksi tärkeintä on käytännön hyödyn silmällä pitäminen: jokaisen olisi opittava käyttämään kieltä tehokkaasti eri tilanteissa, siis yhtä hyvin työpaikkaa hakiessa kuin morsiamen kotona. Jos äidinkielen opetuksen yhteydessä oppilaille on valjennut jotakin olennaista kielestä yleensä, niin vieraiden kielten omaksuminen helpottuu. Vasta neljäntenä seikkana tekijät mainitsevat kirjallisuuden arvostamisen, jollainen on mahdollista vasta kun perustiedot ja taidot ovat käytettävissä.

Hallidayn, McIntoshin ja Strevensin kirja tuntuu olevan hyökkäys sellaista olotilaa vastaan, joka vaalii pedanttisia, vanhentuneita ja virheellisiä käsityksiä kielestä ja opetuksesta, laiminlyö puhutun kielen opettamista, kangistaa edistystä valtakunnallisilla ylioppilaskirjoituksilla ja kylvää luokkajakoisuutta sosiaaleilla arvoarvostelmillaan. Kun tietää, ettei teos ole ilmestymismaassaan yksinäinen lintu, lienee oikeus päätellä, että perinnäisestä järjestelmästä ollaan siirtymässä johonkin uuteen vanhan Britannian lingvistiikassa.

AULI HAKULINEN